

Røykmiler mot nattefrost

Å verna korn mot nattefrost var langt at-
tende i tida ei utfordring. Dei første
kornslaga som vart dyrka var rug og
bygg. Rugen var eit fleirårig kornslag.
Det vil seia at den rann oppatt om
våren, og på den måten slapp ein unna
vårarbeidet. Den gamle rugarten som
var nytta her i landet var lik den som me
kjenner som finnerug – den som inn-
vandrande frå Finland hadde med seg,
og som dei sådde i oska etter at dei
brente lyng og skogsavfall. Kornet var
smått og frostmostandsdyktig.

Dei nye rugsortane er meir foldrike
og storkorna. Ein er typisk vårrug og
blir sådd om våren. Den andre blir sådd
om hausten (august) og det er viktig at
den har spira og fått veksa seg til med
10-15 centimeter langt strå. Desse rug-
artane er svake for nattefrost.

Byggkornet var det som dei fleste
rekna som det beste matkornet. Dei
gamle byggsortane var svake mot natte-
frost, særleg i grønmogningsstadiet. For
å verna kornet mot nattefrost var det
langt attover i tida nytta røykmiler. Men
desse var eit naudverge med vekslande
resultat. Særleg var dette merkbar i yt-
tergrensane for korndyrkinga. Såleis var
kornet sådd i von om avling til mat for
folk. Men skar det seg slik at kornet
fraus vart avlinga nytta til dyrefôr.

Bonden som dyrka korn var oppte-
ken av avling og kvalitet. Bestefar min,
Ola G. Tronsmoen, fortalte korleis dei
leita etter det beste. Kvar haust når dei
skar kornet såg dei etter dei største og
finaste aksa. Desse tok dei ut og la dei
til sides slik at dei kunne ordna dei til
nytt såkorn. Dei «trøska» dei mellom
hendene og reinska ut alt av korn til
spesiallagring. Neste vår vart desse
korna sådd på serleg del av åkeren og
fylgd nøye med.

Når dei treska med sliu vart kornet
etterpå kasta. Dette skjedde inne i tres-
kelåven. Kastaren satt på ein krakk og
kasta kornet med ei skovl bortetter eit
tett og reinsopa golv. På golvet var det
laget eit par staurer som skulle vera
skilje mellom kvalitetane. Det beste og
tyngste kornet dreiv lengst i kastet, og
det var her dei henta fram såkornet.
Frostskadd korn vart lett og datt ned
først. Slik vart denne sorteringa meir ra-
sjonell.

Forskninga med kornslaga har vore
ei viktig forskning gjennom alle tider.
Serleg høgaktuelt vart dette når havre
og hvete kom med som aktuelle sorter i
korndyrkinga.

Landbruksskulane og forskningssta-
sjonane var pådrivarar i ei utvikling som
hadde fleire mål:

- 1) Auka avlingsmengde
- 2) Gjødslingsgrunnlag
- 3) Sjukdomsresistens
- 4) Frostresistens

Desse fire punkta er framleis høgaktuelle i forsøka og landbruksrådgevinga.

Røykmilene vart nytta lenge etter at dei nye kornslaga kom og serleg i vanskelege år var milene til hjelp. Tidleg nattefrost på ettersumar og haust vart ofte kalla halshoggnettene. Tida 26.-30. august var den verste tida. Jernnettene var dei oftast kalla i Alvdal.

I krigsåra 1914-1918 var det første gongen at røykmiler vart organisert. Og dette vart mest som eit slag i lufta vart det sagt av sume som ikkje heilt hadde fulgt med.

Likevel gav ikkje dei som prøvde å organisere dette opp. I 1918 gjekk offentlege representanter frå gard til gard og oppfordra brukarane til å laga røykmiler om det skulle bli bruk for dei på hausten.

Natta til 30. august 1918 kunne Lars O. Aukrust – styrar på Storsteigen – konstatere at det var total frostskaade på 13 dekar bygg som var sådd på flatene mot Glåma, medan åkeren på Sørjordet hadde klart seg bra. Denne natta var det røyking mot frost på Storsteigen.

Sommaren 1923 vart det enda verre. Aukrust har notert i dagboka si: ”Kulde og atter kulde, med islett av sur bitende nordavind. Men jeg velsigna kornet, og ba at det måtte vokse opp igjen, til mat for folk og fe, og la det trøstig i jorda. Det er nemlig en ting vi her oppe har grunn til å være reddere for enn tidlig såing, det er frostnettene i slutten av august. Og korn ble det.”

Etter kvart kom røyking mot nattefrost til å bli ein fast ordning for alle som sådde korn. Måten å gjera i stand miler på vart eit rutinearbeid. Her var det om å gjera mila slik at ho gav mye røyk. Tenningsdelen var tør, god ved, gjerne med tyri og never. Omkring og over vart det lagt anna virke, ofte mindre ved og skållfis, greiner etter vedhogst og tømmerhogst. Over heile mila vart lagt torv slik at det skulle hindra at mila kom i brann. Det vart alltid halde vakt over røykmilene om natta for å hindra at mila kom i brand.

Det var viktig med plasseringa. Vindretninga som styrde røyken kom oftast frå nordlig kant, og da sa det seg i grunnen at mila måtte vera i nordenden av åkeren.

I okkupasjonsåra 1940-45 stod det om alt for å få til mat. Jordstyrene fikk ordre om å ta i bruk alt som kunne nyttast til matdyrking, og for å sikra korn og potet vart røyking organisert slik: Bygda vart delt inn i vaktroder der ein person fekk vaktansvar. Han skulle varsle når det vart gjeve melding om miletenning. Telefonsentralane hadde liste over vaktane, og når temperaturen og værtypen var slik at det kunne bli nattefrost, varsla den som hadde leiaransvaret telefonsentralen. Dermed var røykmilettenninga i gang.

Fjellbygdene var med i heile ordninga og her var det viktig å finna fram til jordart og terreng som høvde til korn. Lett jord var viktig. Den vart varm først om våren. Dersom åkeren vendte mot sør var det ideelt. Mange hadde ikkje slik jord og kunne ikkje så korn. Dette vart forstått av jordstyrefolk som hadde røynsler og gav dei fri for eit hardt pålegg. Det var viktigare å produ-

Artikkelforfattaren tenner røykmila, som består av tørr ved. Og når veden er i brann, så breier han over rått gras for å få mykje røyk. Foto: Helga Reidun B. Nessel / Nordøsterdalsmuseet.

Røykmila er godt i gang og røyken breier seg utover kornåkeren. Foto: Margrethe Otnes.

sera høy som stod i matberginga like høgt som kornet.

Alvdal var ei av bygdene som hadde eit betre grunnlag enn dei andre, og her vart det auka kornarealer. Millom anna vart det dyrka hvete på nokre få gardar. I Tronskroken vart det sådd 1,5 dekar hvete våren 1943. Hveten gjekk fram med stort fold, og familien hadde flott hvetemjøl av eigen avl. Det vart nytta hvete i kornomlaupet nokre år framover til ut i 1950-åra. Året 1949 vart eit dårleg år for hvetedyrking. Årsaken var meir regn og lågare veksttemperatur, med frostnetter på hausten.

Etter kaldnatta var heile dalen fylt med tjukk, stinn røyk, som låg ofte til over middagsleitet. På åkrane vart teke prøver over korleis kornet hadde berga seg. Dette syntte seg på akset (bygg).

Vart agna kvit, var det frostmerkt korn. Ein kunne og sjå det på sjølve kornet når ein rispa av nokre korn og retta sjølve spirenden mot eit fast punkt i handa, ein negl eller knoke. Da ville punktet lett krølla seg og gje frå seg veske. Dette var serleg og eit døme på dårleg modna korn.

Til slutt må ein taka med foredlinga av kornsortane. Kornartane har i dag ei rekke gode sorter som høver betre enn dei gamle. Slik er desse tilpassa klima og jordgeologi langt betre. Dette er eit resultat av forskning og utprøving i praktiske forsøksopplegg. Dette gjer det mogleg å nytta moderne teknisk utstyr som lettjar arbeidet, og sikrar større og betre kvalitet på avlinga. Dei siste 40-50 åra har avlingane per arealenhet auka til det dobbelte.

*Liste over de som har bygd miler
høsten 1947*

Navn	Adr.	Ant.
Jon Ørbakken	Auma	1
Simen Øren	"	1
Ottar Sevilhaug	"	1
Lars Lillestrøm	"	1
Lars Jonsmoen	"	1
Bj. Norvalls	"	1
L. O. Sevilhaug	"	1
Johan Ødegård	"	1
Gurin Skogheim	"	1
Gunnar Gjærvoll	"	1
S. Strømsøien	"	1
Johan Strømsøien	"	1
Jon Steihaug	"	2
Lars Strømsøien	"	1
Halvor Trønshaug	"	1
Martin Tronsmo Kåsen	"	1
Fritjof Tronslien	"	1
Esten Nordseth	Alvdal	1
Magne Noreng	"	2
P. B. Randmæl	"	2
Håkon Steimoen	"	1
Tormod Steien	"	1
Anders Steien	"	1
Eivind Thoresen	"	1
Johan Måntrøen	"	1
Eivind Kveberg	"	1
Tore Langlete	"	1
Jo J. Kjøllhaug	"	1
S. Kvernhusøien	"	1
M. J. Streitlien	"	2
Avle Bjørn	"	1
Ole Mortensplass	"	1
Magne Follmoen	"	1
Per Grågård	"	1
Anna Øien	"	1
M. Eriksbakken	"	1
Br. Måntrøen	"	2
Arne Vårtun	"	1
Paul Engetrøen	"	1
Johan Lien	"	1
Morten Utli	"	1
Jørgen Dølhaug	"	1

Ola Lilleeng	"	1
Lars Folløien	"	1
Erik Gjelten	"	2
Olav Gjelten	"	1
Ola Frankmoen	"	1
Ingmar Stokdal	"	1
Gurin Bergebakken	"	1
Haldo Lilleeng	"	1
Per Mæleng	"	1
Jon Nesslund	"	2
Br. Lien	"	1
		—
Antall miler tilsammen		60

Dette er ei liste frå Alvdal jordstyre, datert 21. november 1947, som viser at ein også dei første åra etter krigen organiserte arbeidet med å laga røykmiler.

Om forfattaren

Ola Tronsmoen, f. 1928. Pensjonert bonde. Aktiv organisasjonsmann gjennom åra i Hedmark Bondelag og Nord-Østerdal Forsøksring og mange lokale organisasjoner. Har skrevet mange artikler og avisinnlegg, samt bøkene *Folk og fe gjennom tidene* og *Tynset folkehøgskule*.